

А. А. Матрос

**Видатні
жінки
України
X-XVII ст.**

**Дніпропетровськ
«Січ» 1995**



ЛЕГЕНДАРНА ПІСНЯРКА

Є прадавні скарби, що намертво лежать у землі, а є живі скарби, які передаються від покоління до покоління, огортаючи глибинними чарами людську душу. До таких належать народні пісні. Імена їхніх творців розгубила історія й вже навряд чи й знайдемо багатьох з них. І тільки інколи, крізь тумани часу, окреслиться схожа на легенду-постать творця пісні. До таких і належить легендарна постать народної піснярки Марусі Чурай.

Цей образ віддавна привертав увагу дослідників. На жаль, прямих документальних доказів про життя Марусі Чурай не збереглося. Влітку 1568 р. Полтава згоріла дощенту. Довго літав над руїнами магістрату легенький попіл спалених паперів — всіх отих книг міських полтавських, де були записи поточних судових справ. Може, там була і справа Марусі Чурай? Може, тому і не дійшло до нас жодних офіційних свідчень про неї. Однак, історичні дослідження, спогади, легенди, пісні, художні твори, написані в різні роки багатьма вченими, письменниками та поетами, свідчать про факт достовірності історичного існування геніальної української піснярки.

Відомий український історик В. Модзалевський писав: «Маруся Чурай славилася неймовірною красою, вмінням співати та імпровізувати на вечорницях. З пісень, які, безумовно, належали Марусі, найбільш відомі «Віють вітри, віють буйні», «Ой не ходи, Грицю», «Сидить голуб на

березі», «Засвіт встали козаченьки», «Грицю, Грицю, до роботи», «Котилися вози з гори».

Ще до появи статті В. Модзалевського професор Київського університету, знавець староруської літератури та народної поезії П. Владимиров відзначав: «Безперечно, Маруся Чурай була імпровізаторкою деяких малоросійських пісень».

Ці думки авторитетних фахівців заслуговують найпильнішої уваги. До висновку, що Маруся Чурай — історична особа, прийшов і російський бібліограф М. Голіцин. У «Бібліографічному словнику» (1889) він твердив, що Маруся була імпровізаторкою малоросійських пісень і однією з кращих співачок свого часу. Слід підкреслити, що всі дослідники одностайно посилаються на бібліографічний нарис О. Шкляревського, опублікований у 1877 р. в петербурзькому журналі «Пчела»: «По Україні, переважно в Полтавській губернії, ходить переказ, що автором відомих і найпоширеніших у слов'янському світі малоросійських пісень була дуже молода дівчина, козачка, яку звали Марія Гордіївна Чурай».

Перекази про легендарну українську дівчину цікавили багатьох поетів, прозаїків, драматургів. О. Шаховський у 1839 р. видав історичну повість «Маруся — малоросійська Сафо». Автор стверджує, що в основу його твору покладено достовірні факти, а також відомі народні перекази про Чураївну.

Фольклорні матеріали, якими користувалися вчені та письменники XIX ст., не дійшли до нашого часу. Усні перекази про Марусю Чурай майже забуті. Це дало привід деяким дослідникам вважати цю постать витвором творчої фантазії. Так, львівський літературознавець Г. Нудьга стверджував: «Немає жодної письмової згадки про Марусю Чурай — чи про особистість, чи про піснярку. Тому немає ніяких підстав говорити про дати її народження та смерті, а тим більш — про її творчість. У фольклористичній літературі не зафіксовано жодного переказу про Чурай».

Однак є численні (згадані й незгадані) дослідження й матеріали, які відхиляють подібні твердження. Яким же постає життя поетеси із відомих досліджень, спогадів?

У різних варіантах переказів наводяться кілька дат її народження. В. Модзалевський вважає, що вона з'явилася на світ 1628 році. Цю ж дату називає О. Шкляревський. Українська радянська енциклопедія в статті про Марусю Чурай називає 1625 рік.

Маруся народилася в родині урядника Полтавського

добровільного козачого полку Гордія Чурая — палкого патріота, людини хороброї, чесної. У сутичці з шляхтичем, який знущався з простого люду, запальний Чурай зарубав кривдника, тож мусив тікати з Полтави на Січ, де пристав до війська гетьмана нереєстрових козаків Павлюка (Бути). Разом з ним він брав участь у народному повстанні, у битві під Кумейками потрапив у полон і був страчений у Варшаві. Народ склав про нього пісню.

Після смерті батька Маруся жила з матір'ю у слободі під Полтавою, в невеличкій хатині на березі Ворскли. Люди оточили вдовицю та її дочку теплотою і любов'ю, бо пам'ятали й шанували Гордія Чурая, любили пісні його доньки Марусі.

«Маруся була справжня красуня в суто малоросійському стилі: дрібненька, струнка, як струна, з крихітними рученьками і ніженьками, з привітним виразом ласкавого, матового кольору, засмаглим личком, на якому виступав рум'янець, з карими очима під густими бровами і довгими віями... Голівку дівчини покривало розкішне, чорне, як смола, волосся, заплетене в густу широку косу до колін». З такою чарівною зовнішністю, маючи від природи життєрадісну вдачу та вмючи складати пісні і гарно їх співати, дівчина подобалася місцевим парубкам. Серед них помітно вирізнявся реєстровий козак Полтавського полку Іван Іскра, син одного з керівників селянсько-козацького повстання. Іван був людиною суворою, але правдивою і благородною. Він дуже любив Марусю, проте не відкривав їй своїх почуттів, бо знав, що дівчина любить молодого козака Григорія Бобренка. Але Гриць був людиною безхарактерною, перебував під впливом своєї матері. Вона й умовила Гриця покинути залицяння до Марусі й посватати багату Галю Вишняківну — дочку черкаського полковника Федора Вишняка, племінницю полтавського полковника Мартина Пушкаря.

Навесні 1648 р. почалася Визвольна війна українського народу проти польської шляхти під проводом Богдана Хмельницького. Він розгромив польське військо під Жовтими Водами і почав збирати козацькі полки для рішучого удару під Корсуном. На допомогу Богдану Хмельницькому виступив Полтавський полк, в якому служили Іван Іскра та Григорій Бобренко. Розлука з коханим була для Марусі тяжким ударом, одночасно її обдарування розквітло саме в цю пору.

У неціненному доробку Марусі Чурай, створеному в цей тяжкий для душі і водночас плідний для творчості

період, була не тільки любовна, а й громадсько-патріотична поезія, яка зміцнювала силу духу нашого козацтва:

**Стоїть місяць над горою, а сонця немає...
Мати сина в доріженьку слізно проводить:
«Іди, іди, мій синочку, та не забаряйся,
За чотири неділеньки додому вертайся!»**

Перу Марії Чурай належать також вірші й пісні, присвячені великим історичним подіям у житті українського народу. Так, дослідники її творчості записали новий варіант пісні «Засвіт встали козаченьки», в якому відображено події, пов'язані з битвою військ Богдана Хмельницького з польською шляхтою. 16 травня 1648 р. козаки розгромили коронне військо під Корсунем. Коронний гетьман Потоцький і польний гетьман Калиновський потрапили в полон.

Важливі історичні події в житті українського народу в творах Марусі Чурай не могли витіснити її власні душевні хвилювання. Природно, що більшість пісень цього періоду пройняті глибокими стражданнями Марусі Чурай. Її коханий Гриць, що був на війні, не подавав про себе вісточку. Маруся страждає, її безмежна туга переливається в пісні. Перебуваючи на богомоліні в Києві, вона пише твори пройняті душевним болем, глибоким смутком:

**Трачу літа в лютім горі
І кінця не бачу,
Тільки тоді легше стане,
Як трошки поплачу.**

Та от після переможних битв козаки повертаються в рідні оселі. Григорій, прибувши до Полтави, підкорився волі матері й посватав Галину Вишняк. Туга й безнадія охопили вразливу Марусину душу. Життя без коханого втратило для неї сенс. Все частіше приходять до неї думки про смерть. Не маючи сил забути Гриця, Маруся у відчаї кидається в річку, та Іван Іскра рятує дівчину. Тяжкий душевний стан наштовхнув Марусю на думку про помсту Грицеві за зраду. Якось на вечорницях Маруся зустріла Григорія з нареченою. Пересиливши себе, запросила Гриця на танок, який став фатальним для обох.

Подальший перебіг подій Маруся виспівала у своїй останній пісні:

**У неділю рано зілля копала,
А у понеділок переполоскала.
Як прийшов вівторок, зілля ізварила,
У середу рано Гриця отруїла.
У четвер надвечір Гриценько помер.
А прийшла п'ятниця — поховали Гриця.**

Нехай він не буде ні їй, ні мені,
Нехай достанеться він сирій землі...

Поетеса Ліна Костенко у романі «Маруся Чурай» своєму змальовує фатальні обставини страхітливої смерті Гриця та міру причетності до цього легендарної піснярки:

Я завтра, сонце, буду умирати.
Я перейшла вже смертницьку межу.
Спасибі, сонце, ти прийшло крізь ґрати.
Я лиш тобі всю правду розкажу.
Не помста це була, не божевілля.
Людина проста ближнього не вбє.
Я не труїла. Те прокляте зілля
він випив сам. Воно було моє.

У пісні немає натяку на розкаяння. Однак, за переказами, Маруся, дізнавшись про смерть Гриця, прибігла до церкви і покаялася в своєму злочині. Марусю було арештовано, посаджено до в'язниці і засуджено до страти. Переповідають, що вже коли вона стояла під шибеницею, на змиленому коні примчав Іван Іскра і привіз від Богдана Хмельницького помилування для Марусі. Це сталося 1652 р. Але як було насправді, невідомо.

Існує декілька версій про останній період життя піснярки. Одні перекази стверджують, що після помилування дівчина невдовзі померла від сухот, інші повідомляють, що Маруся мучилася в каятті, полишила рідну Полтавщину і пішла в монастир, де й померла. Дослідник О. Шаховський так конкретизує кончину Марусі: це сталося через рік після помилування. Тож історикам, фольклористам, літераторам ще треба чимало попрацювати аби відокремити правду від домислів, які супроводжують всі роки короткого, палкого життя легендарної, високопоетичної доньки України. Не підлягає сумніву талановитий, винятковий поетичний спадок Марусі Чурай. Її пісні і нині глибоко хвилюють, породжують щемний неспокій серця.

Пісні Марусі Чурай і нині бентежать душу ширістю почуттів, чарівністю, ніжністю. Три століття ходять вони межі людей, а попереду — вічність, бо велика любов і глибинна поезія — невмирущі.

ЛІТЕРАТУРА

- Дівчина з легенди. — К.: Дніпро, 1974. — С. 81-103.
Козуля О. Жінки в історії України. — К.: Український центр духовної культури. 1993. — С. 50-53.
Кауфман Л. О популярных украинских народных песнях и их авторах. — М.: Сов.композитор, 1973. — С. 57-70.

Український радянський енциклопедичний словник. — К.: Головна редакція Укр. енциклопедії АН УРСР, 1987. — Т. 3. — С. 651.

Костенко Л. Маруся Чурай. — К.: Веселка, 1990. — С.

Слабошпицький М. Ф. З голосу нашої Клію: (Події і люди української історії). — К.: Фірма «Довіра», 1993. — С. 209-211.

Запитання для самоаналізу, дискусій та обговорення теми «Легендарна піснярка»

Які події історії українського народу, родинного життя сприяли й посилювали поетичну, задушевну силу Марусиних пісень?

Що у піснях Марусі Чурай близьке, властиве для народної творчості?

Чи природним й закономірним є вчинок Марусі щодо Гриця Бобренюка?

В роботі над оповіддю, запитаннями та індивідуальним творчим завданням використати документальні джерела вміщені на стор.

